

تولید و تجارت ماهی‌های خاویاری

افزایش می‌یابد

اشاره:

خاویار از مواد غذایی با ارزش و گرانبه‌ترین جهان محسوب می‌شود که تولید آن در دنیا به لحاظ صید بی‌رویه ماهی‌های استروژن در سه دهه اخیر رو به نزول نهاده است. بنا به گفته محققان، ۹۰ درصد ذخایر ماهی‌های استروژن هم‌اکنون در دریای خزر موجود است. اما آلودگی‌های زیست‌محیطی در این دریا و صید بی‌رویه آن سبب شده است که نسل این ماهی‌ها در دریای خزر در خطر نابودی قرار گیرد. ایران تنها کشور حاشیه دریای خزر است که در خصوص تجدید نسل ماهیان خاویاری سرمایه‌گذاری و تلاش‌های قابل قبول مجامع بین‌المللی را به عمل آورده و مجاز به صید ماهی‌های خاویاری و استحصال و صدور خاویار می‌باشد. با این حال، صید غیرقانونی ماهی‌های خاویاری از سوی چهار کشور دیگر حاشیه دریای خزر سبب شده است که تلاش‌هایی در سطح بین‌المللی برای حفاظت از ذخایر ارزشمند این ماهی‌ها صورت گیرد. در این گزارش به بررسی موقعیت ماهی‌های خاویاری دریای خزر و تولید و تجارت آنها می‌پردازیم.

کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های در حال انقراض (سایتس)* در تابستان امسال در پاریس به بررسی وضعیت ماهیان خاویاری دریای خزر پرداخت. بر اساس تصمیم چهل و پنجمین نشست کمیته راهبردی سایتس، جمهوری‌های آذربایجان، روسیه، قزاقستان و ترکمنستان تا پایان سال جاری میلادی (۲۰۰۱) مجاز به صید ماهی‌های خاویاری در دریای خزر نیستند. این تصمیم به دنبال اجلاس سه روزه پاریس (۲۲-۱۹ ژوئن ۲۰۰۱) اعلام شده است. سایتس علت اتخاذ این تصمیم را حفاظت از ماهیان خاویاری خزر که به دلیل صید غیرمجاز و بیش از اندازه این کشورها در معرض خطر نابودی قرار دارند، اعلام کرد. کمیته راهبردی سایتس به منظور حمایت از ذخایر در حال انقراض ماهیان خاویاری، توصیه‌ها و پیشنهادهایی به چهار کشور یاد شده، ارائه کرد که در صورت عدم اجرای کامل آنها، محدودیت‌هایی در سهمیه صادرات خاویار آنها برای سال ۲۰۰۲ اعمال خواهد شد. کاهش ذخایر ماهیان خاویاری خزر که بیش از ۹۰ درصد خاویار جهان را تأمین می‌کند، در سال‌های گذشته منجر به آن شد که تمامی گونه‌های ماهیان خاویاری از جمله گونه‌های دریای خزر زیر پوشش نظارتی «سایتس» قرار گیرد. بر اساس مفاد بخشی از کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های در حال انقراض، صادرات

* Convention on International Trade in Endangered Species (CITES)

ماهیان خاویاری اعم از خاویار یا گوشت آنها، فقط با مجوز و گواهی رسمی کشور تولیدکننده، قانونی خواهد بود و کلیه آمار مربوط به صید و صادرات باید به دبیرخانه سایتس اعلام شود. این تصمیم در آوریل ۱۹۹۸ به اجرا درآمد و بر اساس بررسی آمار تجارت جهانی ماهیان خاویاری در شانزدهمین اجلاس کمیته جانوری سایتس در سال ۲۰۰۰، مقرر شد که به علت صید بی‌رویه و مدیریت غیراصولی ذخایر ماهیان خاویاری توسط چهار کشور آذربایجان، قزاقستان، ترکمنستان و روسیه، صادرات خاویار آنها در سال ۲۰۰۱ به میزان ۸۰ درصد از سهمیه اعلام شده توسط کمیون منابع زنده دریای خزر، کاهش یابد.

اگرچه این تصمیم مورد موافقت کشورهای یاد شده، قرار نگرفت و به دنبال آن نشست‌هایی در باکو و ژنو با حضور نمایندگان شیلات پنج کشور ساحلی دریای خزر تشکیل شد، اما نتایج و جمع‌بندی نشست‌های یاد شده در چهل و پنجمین اجلاس کمیته راهبردی سایتس در پاریس، مورد بحث و بررسی قرار گرفت.

بر اساس نتایج حاصله از این بررسی‌ها، جمهوری اسلامی ایران به علت ارایه بهترین روش برای حفاظت ماهیان خاویاری و بهره‌برداری پایدار در دریای خزر، ارایه آمار و اسناد علمی و رعایت استانداردهای جهانی، در سال ۲۰۰۱ از هر گونه محدودیت در تجارت

خاویار بر اساس سهمیه صادراتی اعلام شده خود به دبیرخانه سایتس، معاف شد.

منع صید ماهی‌های استروژن توسط چهار کشور ترکمنستان، قزاقستان، روسیه و آذربایجان تا پایان سال ۲۰۰۱ میلادی بازتاب وسیعی در سطح بین‌المللی داشت.

سایتس پیش از اجلاس پاریس نیز با تشکیل جلساتی نسبت به صید بی‌رویه و مدیریت نامناسب چهار کشور شوروی سابق در زمینه صید ماهی استروژن در دریای خزر ابراز نگرانی و تهدید به ممنوع ساختن صدور خاویار از سوی آنها، کرده بود.

روزنامه لوموند چاپ پاریس با انتشار گزارشی در خصوص نشست پاریس و پیامدهای آن، نوشت: ایران پیش از توافق دیگر کشورهای حاشیه خزر، اقداماتی را برای حفاظت از نسل ماهی‌های استروژن به عمل آورده و به همین دلیل در ممنوعیت صید و صادرات خاویار که از سوی سایتس اعلام شد، قرار نگرفت.

این نشریه، مدیریت ایران در صید ماهی استروژن را ستود و آن را مدیریتی با اقدامات مؤثر، توصیف کرد. در همین حال روزنامه «آبندبلات» هامبورگ با انتشار گزارشی با عنوان «بازار سیاه خاویار از رونق برخوردار است»، نوشت: یک جنگ نابرابر هر روزه بین مافیای خاویار و قایق‌های ننگه‌بانی بر روی امواج دریای خزر به وقوع می‌پیوندد.

این روزنامه افزود: در حالی که مافیای خاویار دارای دستگاه‌های ویژه و قایق‌های ساخت ژاپن است و در صورت نیاز از سلاح نیز استفاده می‌کند، قایق‌های پلیس مرزی روسیه در دریای خزر، حتی از داشتن سوخت کافی محروم هستند. به نوشته آبندبلات، کارشناسان پیش‌بینی می‌کنند که مافیای خاویار که بازار سیاه این کالا را در اختیار دارد، سالانه در سراسر جهان ۹۰۰ میلیون دلار گردش مالی دارد. این در حالی است که پلیس مرزی روسیه فاقد تجهیزات مناسب است و حقوق ماهانه مأموران آن حدود ۷۰ دلار است و در برابر رشوه‌های مافیای خاویار، ضعف نشان می‌دهند.

آبندبلات در گزارش خود افزود: «کمیته دائمی کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های در حال انقراض» (سایتس) در واشنگتن، صید ماهی خاویاری در دریای خزر از سوی چهار کشور ترکمنستان، آذربایجان، قزاقستان و روسیه را ممنوع اعلام کرد و این مصوبه تا پایان سال ۲۰۰۱ رسمیت دارد و فقط صید بهاره آنها (در انبارها) مجوز صدور دارند.

این روزنامه با بیان اینکه: روسیه، قزاقستان و آذربایجان یک برنامه یک ساله را با عنوان «طرح مدیریت» در کنار ممنوعیت صید ماهی خاویاری به تصویب رساندند، نوشت: این طرح در جهت نجات ماهی‌های خاویاری است و سه کشور یاد شده را موظف می‌کند که از اینترپل (پلیس بین‌المللی) در رابطه با تحت

ضمن اعلام این مطلب افزود: توصیه‌های سایتس باید از سوی سایر کشورهای ساحلی دریای خزر نیز پذیرفته شود.

وی افزود: سایتس در مورد ایران که در این کشور دولت کار صید و صادرات را به طور کامل در انحصار و کنترل خود دارد، استثنا قایل شده است.

وی گفت: روسیه به توصیه‌های سایتس عمل می‌کند و این دیدگاه که صید بی‌رویه ذخایر ماهی‌های استروژن در دریای خزر را به طور جدی در سال‌های اخیر کاهش داده است را تأیید می‌کند.

ماکودوف گفت: کمیته دولتی ماهیگیری روسیه بر این اعتقاد است که روند انقراض ماهیان خاویاری تنها در صورتی می‌تواند متوقف شود که کشورهای حاشیه خزر، تلاش‌های مشترکی را در حفظ و بازپروری ماهی استروژن به عمل آورند.

در خصوص اقدامات ایران برای حفظ ذخایر ماهی‌های خاویاری دریای خزر، معاون وزیر جهاد کشاورزی و مدیر عامل شیلات ایران در اواخر خرداد ماه سال جاری گفت: جمهوری اسلامی پرچم مدیریت و بهره‌برداری مؤولانه از دریسای خزر را به دست دارد و کشورهای حاشیه خزر به آنچه که در ایران اعمال می‌شود، غبطه می‌خورند.

خداکرم جلالی افزود: ارزآوری، کیفیت محصول و بی‌بدیل بودن خاویار ایران در جهان از افتخارات جمهوری اسلامی است.

سال گذشته میلادی (۲۰۰۰) کمتر از یک‌هزار تن ماهی خاویاری در دریای خزر صید شد.

جفرموا اظهار داشت: تنها صیادان مافیایی نیستند که موجودیت نوع ماهی خاویاری در دریای خزر را به خطر انداخته‌اند، بلکه فقدان تأمین پایگاه‌های پرورش ماهی خاویاری و افزایش آلودگی محیط زیست در دریای خزر نیز در کاهش ذخایر ماهی خاویاری، دخیل هستند.

با وجود آنکه محدودیت صادرات برای خاویار از سال ۱۹۹۸ برقرار شد، روسیه برای سال جاری از سقف صادرات ۳۱ تن برخوردار است. البته شوروی سابق در اواخر دهه ۱۹۸۰ و اوایل دهه ۱۹۹۰ سالانه ۱۵۰ تن خاویار صادر می‌کرد. ایران ۸۷ درصد و روسیه اکنون ۱۰ درصد بازار خاویار جهان را در اختیار دارند. سایتس به چهار کشور روسیه، ترکمنستان، قزاقستان و آذربایجان تا پایان تیرماه سال جاری اجازه صدور خاویار را داد که از صید بهاره آنها (موجودی انبار) قابل فروش می‌باشد. سایتس صادرات این کشورها را ۹۵ تن ذکر کرده است و تا پایان سال ۲۰۰۱ آنها را از صید ماهی خاویاری در دریای خزر منع کرده است، اما برای ایران به لحاظ مدیریت کارآمد در حفظ ذخایر ماهیان خاویاری، ممنوعیت صید برقرار نکرد.

روسیه در ۲۱ تیرماه سال جاری توقف صید ماهی‌های خاویاری در دریای خزر را اعلام کرد. ماکودوف معاون کمیته دولتی ماهیگیری روسیه

تعمیب قرار دادن تجارت غیرقانونی خاویار، حمایت کنند.

پیش‌بینی می‌شود، ترکمنستان نیز با این طرح همکاری کند، زیرا در غیر این صورت در فهرست سیاه صادرکنندگان غیرقانونی خاویار قرار خواهد گرفت.

آبندبلات، ایران را «مهمترین صادرکننده خاویار» خواند و افزود: از آنجا که سایتس معتقد است ایران از یک مدیریت کارآمد در بخش ماهیان خاویاری برخوردار است، این کشور از این پیمان اضطراری مستثنی شده است. ۹۰ درصد کل خاویار جهان از دریای خزر استحصال می‌شود و این در حالی است که با ادامه صید بی‌رویه و آلودگی‌های زیست محیطی دریای خزر، چنانچه مدیریتی کسارآمد از سوی تمام کشورهای حاشیه خزر برای حفاظت از نسل ماهیان خاویاری صورت نگیرد، در کمتر از یک دهه نسل آنها در خزر منقرض خواهد شد.

به عقیده جفرموا (Nadeschda Jefremowa) از انستیتوی صید در دریای خزر، بدون برقراری یک پیمان صید، خطر نابودی و از بین رفتن نوع و نژاد ماهی خاویار طی ۲ تا ۳ سال آینده وجود دارد که در این صورت دیگر خاویاری وجود نخواهد داشت.

مقدار ماهی‌های خاویاری در سال‌های گذشته ۹۰ درصد کاهش یافته است. میزان صید این ماهی‌ها در سال ۱۹۰۳ میلادی بالغ بر ۳۹ هزار تن بود که در دهه ۱۹۷۰ میلادی به سالانه ۲۰ تا ۳۵ هزار تن رسید و در

وی افزود: مانسبت به کیفیت خاویار، حساسیت زیادی داریم و قرار گرفتن خاویار ایران در فهرست الف (A) کشورهای مجاز به صادرات محصولات دریایی اتحادیه اروپا، نتیجه همین حساسیت است.

در خصوص تولید خاویار، مدیر کل تولید و بهره‌برداری شیلات ایران گفت: در سال گذشته ۹۲۴۵۷ کیلوگرم خاویار در استان‌های گیلان، مازندران و گلستان تولید شد که نسبت به برنامه پیش‌بینی شده، ۲ درصد افزایش داشت.

مهندس یزدان‌مسرادی افزود: استحصال خاویار در استان گیلان در سال جاری با ۱۸ درصد کاهش مواجه بوده است.

محمدرضا حسینی مدیر عامل شرکت بازرگانی شیلات ایران در اوایل خرداد ماه سال جاری در گفت و گو با خبرنگاری جمهوری اسلامی، اظهار داشت: در سال گذشته فقط ۷۰ تن خاویار استحصال شده در ایران به ارزش ۱۰۰ میلیون مارک به خارج از کشور صادر شد.

وی گفت: سالانه ۱۰۰ تا ۲۰۰ تن گوشت ماهیان خاویاری به ارزش ۲ تا ۳ میلیون دلار صادر می‌شود و مقدار بیشتری در بازار داخلی عرضه و مصرف می‌شود.

وی میزان صید ماهی‌های خاویاری در سال گذشته را ۸۰۰ تن ذکر کرد که از آنها ۹۰ تن خاویار استحصال شد. ۸۰ درصد خاویار صادراتی ایران در سال گذشته روانه اروپا، ۱۰ درصد به ژاپن و ۱۰ درصد

به دیگر کشورها ارسال شد. به گفته حسینی، در برنامه سال جاری شیلات، صادرات ۸۰ تن خاویار پیش‌بینی شده است و در همین حال ۱۰۰ تا ۲۰۰ تن گوشت ماهیان خاویاری به بازارهای خارجی عرضه می‌شود.

میزان صید ماهی‌های خاویاری در سال جاری مطابق برنامه شیلات همانند سال گذشته و در سطح ۸۰۰ تن پیش‌بینی شده است.

به گفته دکتر سهراب رضوانی، رییس مؤسسه تحقیقات شیلات ایران: با تکثیر و رهاسازی ماهیان خاویاری در دریای خزر، ایران قادر است از سال ۲۰۱۰ میلادی به بعد، سالانه ۱۰۰ تا ۱۵۰ تن خاویار استحصال و صادر کند.

وی در گفت و گو با خبرنگاران در اواسط مرداد ماه سال جاری، اظهار داشت: اجرای برنامه‌های زیست‌محیطی و رعایت اصول بهداشتی از سوی ایران موجب شده است سازمان‌های بهداشتی اروپا، ایران را تنها صادرکننده خاویار در دریای خزر بدانند و محصولات آبرزی برای صادرات تأیید کنند.

وی درباره پرورش ماهی خاویاری در ایران گفت: با اجرای برنامه‌های تحقیقاتی سالانه ۱۵ تا ۲۵ میلیون قطعه‌بچه ماهی تولید و تکثیر می‌شود که با توجه به شرایط زیست محیطی، تولید آنها اقتصادی است.

رضوانی با اشاره به این که کشورهای نظیر امریکا، ایتالیا و فرانسه نیز به پرورش ماهیان خاویاری

پرداخته‌اند و رقیب ایران شده‌اند، افزود: تولید ماهی‌های خاویاری در ایران به دلیل آفتاب طولانی، مکان مناسب و حراست از آنها، مناسب است. اما پرورش آن در دیگر مناطق جهان به دلیل نداشتن شرایط ماعد، گران‌تر و غیراقتصادی است.

وی گفت: کشورهای تولیدکننده خاویار شایع کرده‌اند که دریای خزر آلوده است تا از این طریق بتوانند با خارج کردن خاویار ایران از بازار، تولیدات خود را به قیمت مناسب عرضه کنند که این موضوع به ضرر خاویار ایران است.

رییس مؤسسه تحقیقات شیلات ایران با اشاره به آنکه در حال حاضر ۲۰۰ طرح تحقیقاتی در بخش شیلات در دست اقدام است، اعتبارات این مؤسسه در بخش تحقیقات را ناکافی دانست.

وی نیازهای عمده بخش تحقیقاتی شیلات را تأمین ۲ میلیون دلار برای خرید تجهیزات آزمایشگاه مرجع، تهیه ابزار و ارایه تسهیلات جهت اعزام کارشناسان امور تحقیقاتی به سایر کشورها، ذکر کرد.

وی افزود: با وجود آنکه ایران ۳۵ مقاله به چهاردهمین سمپوزیوم بین‌المللی ماهیان که در امریکا برگزار شد، ارایه کرده بود، اما به دلیل مشکلات اداری، هیچ کارشناسی از ایران در آن حضور نیافت.

فعالیت ایران در زمینه پرورش بچه‌ماهی خاویاری و رهاسازی آن در دریای خزر به منظور حفظ نسل این ماهی ارزشمند در سال‌های اخیر

توسعه یافته است و همین امر موجبات عدم اعمال ممنوعیت صید از سوی کنوانسیون تجارت بین‌المللی گونه‌های در حال انقراض (سایتس) برای ایران را فراهم ساخت. با این حال اکنون برخی کشورهای حاشیه خزر نیز ادعای اقدامات مشابه ایران در حفاظت از نسل ماهیان خاویاری را دارند و ممنوعیت موضوعه از سوی سایتس را غیرمنصفانه می‌دانند.

رییس کمیسیون دولتی امور صید و پرورش آبیان روسیه واسط مرداد ماه سال جاری گفت: مکو و آستانه باید سهم بیشتری در صید تاس ماهیان دریای خزر داشته باشند.

«یوگنی نازدراتنکو» با اشاره به نقش روسیه و قزاقستان در پرورش اینگونه آبیان مدعی شد: مسکو هر سال ۵۰ میلیون و آستانه ۲۰ میلیون قطعه بچه تاس ماهی را پرورش می‌دهند و در دریای خزر رها می‌کنند. وی گفت: برای ما مشخص نیست که چرا فقط ایران اجازه صید تاس ماهیان (ماهیان خاویاری) در دریای خزر را دریافت می‌کند.

تلویزیون غیررسمی جمهوری آذربایجان (لیدر)، ضمن پخش این اظهارات، افزود: چهار کشور ساحلی دریای خزر (ترکمنستان، آذربایجان، قزاقستان و روسیه) به رغم میل باطنی خود، مجبور هستند تصمیمات سایتس را رعایت کنند.

ایران سالانه ده‌ها میلیون قطعه بچه ماهی خاویاری را پرورش می‌دهد و در دریای خزر رها می‌سازد. اقدامات ایران در خصوص حفاظت از نسل این ماهی‌ها، مورد تأیید سایتس نیز می‌باشد.

با این وجود باید اشاره کرد که اکوسیستم دریای خزر در معرض خطر قرار دارد. میزان ماهی‌های کیلکا که غذای اصلی ماهیان خاویاری می‌باشند در حال کاهش است.

به گفته رییس مرکز تحقیقات و مطالعات پرورش ماهی شهرآترا (در قزاقستان)، در نیمه اول سال جاری میلادی حدود ۲۵۰ هزار تن ماهی کیلکا در این منطقه تلف شده‌اند.

خانم یولیاکیم گفت: این مقدار ماهی تلف شده معادل سهمیه سالانه صید ماهی ۵ کشور ساحلی خزر و نزدیک به ۴۰ درصد ذخیره این نوع ماهی در دریای خزر می‌باشد.

وی علت مرگ این ماهیان را گسترش مدوز اعلام کرد. مدوز نوعی موجود خزه مانند است که از دریای سیاه وارد خزر شده و غذای ماهیان را به سرعت می‌بلعد.

ولادیمیر ایوانف رییس مرکز تحقیقات پرورش ماهی خزر روسیه نیز اظهار داشت: اگر روند رشد مدوز ادامه پیدا کند، طی دو سال آینده مرگ ماهیان خاویار نیز حتمی است، زیرا غذای عمده ماهیان خاویار، «ماهی کیلکا» است.

رییس مؤسسه تحقیقات شیلات ایران نیز در خصوص صید ماهی کیلکا اظهار داشت: قرار بود سالانه ۱۰۰ هزار تن ماهی کیلکا در دریای خزر صید شود، اما هجوم بی‌سابقه ماهیان مشابه سرکه دشمن ماهی کیلکا هستند، موجب شد تا میزان صید ماهی کیلکا در سال ۷۹ نسبت به سال ۷۷ حدود ۱۷ درصد کاهش یابد.

شیلات ایران برای حفظ ذخایر ماهی‌های خاویاری در فصل تکثیر ۸۰-۱۳۷۹، معادل ۲۵ میلیون قطعه بچه‌ماهی خاویاری در مراکز شیلات در استان‌های شمالی کشور تکثیر و رهاسازی کرده است. اما بقای این ماهی‌ها به اکوسیستم دریای خزر و نیز تغذیه آنها بستگی دارد.

برای عرضه خاویار به بازارهای جهانی، حفظ ذخایر تاس ماهیان دریای خزر ضروری است و این امر به حمایت مجامع بین‌المللی و همکاری وسیع پنج کشور حاشیه دریای خزر بستگی دارد.

ایران در انجام اقدامات لازم برای ذخایر تاس ماهیان تا کنون پیشقدم بوده، لیکن حفظ دریای خزر از نظر آلودگی‌های زیست‌محیطی، مقابله با دشمنان تاس ماهیان و تأمین غذای مورد نیاز آنها (ذخایر ماهی کیلکا) تنها با همکاری کشورهای ساحلی میسر است.